

VLADAN DESNICA

PRONALAZAK ATHANATIKA

Urednik
Korana Borović

Pomoćnik urednika
Aleksandar Tanurdžić

VLADAN DESNICA

Pronalazak Athanatika

Pogovor
Prof. Aleksandar Jerkov

PROMETEJ
Novi Sad

1.

Čitavo jedno dugo kišno popodne prosjedio sam u kavanici na vanjskim bulevarima s nekakvim paranoidnim pričalom, krezubim vjetrogonjom koji je svaki dan izlazio s novim zamislama i planovima. Ispričovjedio mi je natenane sadržaj najnovijeg fantastičnog romana koji „namjerava” napisati.

Kišilo je još od jutra. Još od jučer, od prekjučer poput nastavljene partije preferansa. Neprekidno, ujednačeno, bez nade da će se nagli škropci smjenjivati s igličastim roskanjem i blijedim provedricama. Tipična kavanska kiša, koja ima čitav vid jedne komunalne usluge. Na ogledalu lokava provjeravao sam gustoću kapljica: avaj, nema tu promjene! Lijeva slijepo, za svoj račun, onako kao što teče vrijeme: ako se u njemu nešto dogodi – dobro; ako se ne dogodi – svejedno, ono i bez toga teče! Prosto kao da smo zaboravili ugasiti lampu na hodniku pa odšvrljali na četrdesetdnevno krstarenje po Mediteranu. Je li moguće da je to uvijek nova, nerabljena voda – ta odakle bi, tolika! – ili one iste, već jednom upotrebljene količine, u zatvorenom krugu, kroz kanale i izljeve otječu u neka podzemna sabirališta, tu se na, brzu ruku, filtriraju i regeneriraju, pumpama ponovo tjeraju gore, pa odozdo opet toče, cijede, cure... A ako je tako, tad zbilja, izvan nekog nepredvidivog kvara na strojevima, nema izbavljenja!...

A Krezubi je pričao. Oguglao na osmijeh i nevjericu, pozivao se na skice i bilješke i planove koje je izvlačio iz svoje džepne arhive i prostirao po ploči stola.

– Uvjerite se sami! Nisu to gole riječi!...

Skice i bilješke iznosile su nekoliko listova. A roman je, prema predviđanjima, trebalo da obuhvati svojih osamsto stranica. „Ali glavno je ideja, zar ne?”

– Slijedite me. Moramo poći nekoliko stoljeća naprijed. Jer ovo je fantastični roman, podvrsta roman budućnosti... Učinjen je epohalan pronalazak. Ljudi su u laboratorijima otkrili potpuno siguran, a savršeno jednostavan lijek protiv neke strahovite i veoma raširene smrtno bolesti, koja je bila bič božji svojih vremena, recimo kao danas rak. Nekakve injekcije. Tri injekcije – i stvar je gotova! Ne, što kažem, jedna injekcija, jedna sama injekcija, i stvar je gotova. A injekcije je mogla da daje svaka bolničarka, pa i sam pacijent sebi, kao što čine morfiste i stari šećeraši... Ili možda neko sigurno, zajamčeno sredstvo protiv smrti uopće. To još nisam riješio, to ću odlučiti u toku pisanja. Uostalom svejedno. Vi ste zacijelo zapazili da su u današnjem svijetu riječ *smrt* i riječ *rak* postali otprilike sinonimi. Treba biti profesionalni lingvista pa da se ne uoči taj jednostavan lingvistički fakat. Kad bi se provela tačna statistika, vidjeli biste kolika je u današnjem svijetu upotreba riječi *smrt* u korist riječi *rak*! Ljudske riječi i ljudski strahovi dolaze i izlaze iz mode. Kolik je udio u mislima i osjećanjima negdašnjeg čovjeka imala riječ *vuk*! Gotovo čitav život bio je „u znaku vuka”! A ko još danas misli na vuka? Kome dan-danas pada na um da oboli od likantropije? Danas se čovjek više ne boji smrti...

– Mislite da je čovječanstvo postalo hrabrije?

– Ne to; danas se čovjek boji raka. Znao sam jednoga koji je dvadeset godina plaćao mise da bi umro od tuberkuloze.

– Pa kako je svršilo?

– Umro je. Od raka, razumije se.

– Dobra anegdota. Korisno upotrebljiva, kako za antireligioznu propagandu, tako i za propagandu protiv raka.

– Eto vidite, nije ni toliko važno da li će to biti lijek od raka ili lijek od smrti. Izlazi na isto. U čitavoj se stvari neće nimalo operirati s mistikom ili s bilo kakvim iracionalnim elementima. To i jest specifičnost ovog mog romana. Možda vam je poznato da ja s mojim romanima nemam sreće. Obično me kore da sam realista, da nemam fantazije. Bacio sam se na fantastični roman. Ali vidjet ćete: sad će me koriti što nisam realista. Da bih to predusreo, odlučio sam da napišem realistički roman. Pa da vidimo! Eto stoga se moram pridržavati strogo racionalnih elemenata. Zastarjelo je gledanje po kome je fantastika nerazrješivo povezana s mistikom. Novopronađeno sredstvo neće biti nikakav alhemičarski „eliksir“, a još manje riječ „besmrtnost“, koje bi svojim metafizičkim prizvukom zamutile kristalnu racionalističku čistotu čitave stvari. Umjesto riječi „Eleksir“, upotrebit ću na primjer riječ „tonikum“. Ili možda „hormon“. Ili „faktor lks“. Nego o tim pojedinostima tehničke prirode posavjetovat ću se s jednim biologom, jednim fiziologom i jednim fizičarom. Za to je najlakše! A umjesto izraza „besmrtnost“, doći će, recimo, izraz „beskonačno trajanje“, ili „vječita regeneracija“. Tako! „Hormon vječite regeneracije“, ili „Faktor beskonačnog trajanja“.

– Ali, izvinite, nismo li s tim „beskonačnim“, „vječitim“, „beskrajnim“, i opet objema nogama upali u metafiziku?

– Nipošto! To su naučni termini moderne fizike koji su već prodrli i u sitnu tehniku svakidašnjice. Sjetite se samo „beskrajnog platna“, „beskonačnog vijka“, ili „vječite olovke“!... A da i

ne govorimo o beskrajnom prostoru, i to još zakrivljenom. Ili čak o pluralitetnosti beskrajnih prostora! Stvar je samo u tome što je moderna fizika preuzela beskrajnost, vječnost, besmrtnost iz ruku religija i mitologija u svoje ruke, onako kao što je već ranije medicina preuzela čovjeka i njegovo tijelo iz domene vradžbina u svoju brigu. A onu raniju „vječnost“ i „beskrajnost“ možemo zasad ostaviti pjesnicima... No, ako vas baš smetaju ti izrazi, možemo za novi lijek iznaći neko drugo ime. Na primjer *Athanatik*. To će biti podesno, jer se može načiniti i plural, za slučaj da se daljim istraživanjima iznade čitav niz, red, familija takvih sredstava. *Grupa athanatika*. Da, to dobro zvuči... Dakle, iznađen je *Athanatik*. Ljudi su dohakali raku, dohakali smrti. U prvi mah zavladao je golemo oduševljenje. Slavlje dotad neviđeno u povijesti čovječanstva. Vatrometi, ivanjski kresovi, igranke do iznemoglosti na javnim trgovima i raskršćima. Nepoznati ljudi grlili su se i ljubili unakrst, u oba obraza. Nešto kao *Quatroze juillet* i ruska Pasha i Proglašenje primirja, sve u isti mah. No, relativno kratko potrajala je pučka veselica. Na horizontu je zašaralo praskozorje „običnih poratnih teškoća“, poznata „sutrašnjica pobjede“. Bilo je i efemernog prosperiteta, živahnosti noćnih lokala, švercerski povišene atmosfere. Redovna poratna euforija. Ali masa je bila zabrinuta. Masa je gundžala. Šta ćete, to je već njeno!... Zaboravio sam Vam napomenuti, da bude interesantnije, stvar se dešavala u jednoj fantastičnoj zemlji u kojoj su već prethodno svi socijalni, ekonomski i slični problemi riješeni, sve nejednakosti ukinute, a bijeda obješena o klin.

– Ali, ako je uklonjena bijeda i nepravda, ako je ukinuta svaka nejednakost, nije li time prestao i sam pojam mase?

– He, varate se! To je reakcionarno shvaćanje mase. Masa, naime, nisu „oni koji pate“, kao što vi to laičarski zamišljate, već naprosto „oni kakvih ima najviše“. A nije nipošto nužno da tima „kakvih ima najviše“ povrh toga bude još i „loše“. Dakle, ne jedna sociološka distinkcija, već naprosto jedan zahtjev logike. Priznat ćete da uvijek i u svakom stanju nužno mora da bude nekih „kakvih ima najviše“.

– Čini se da je to samo jedan lijep sofizam. Ali nastavite.

– ... I tad se pojavilo ono što se neminovno pojavljuje na svim historijskim prekretnicama, poslije velikih geografskih otkrića, ratova, golemih pošasti i kataklizama, uopće poslije prelomnih događaja: zebnja. Ljude je obuzeo instinktivni strah od zamašitosti novog pronalaska, kome nisu sagledavali domašaj i granice. Skeptici su rekli: hm! neće biti dobro! Uvidjelo se da novi lijek, zbog njegove dalekosežnosti, treba staviti pod najstrožu kontrolu. Spočetka su imali iluziju da će biti dovoljna kontrola države. Jer, nastala je razumljiva jagma za ampulama *Athanatika*. I započele su „obične stvari“, karakteristične za svako „poratno razdoblje“. Nešto slično jagmi za „izvoznicama“, za valutnim dozvolama, za koncesijama. Šverc i crna burza. Malverzacije, zlouporabe, korupcija velikog stila. Buknule su monstre-afere. Da to tek približno sebi predočite, pokušajte zamisliti u isti mah *L'affaire du collier*, *L'affaire Calas*, *Law-ov bankrot*, Panamski skandal, *L'affaire des decorations*, *Drajfusovu aferu*, i još tuce takvih afera zajedno, sve to s prisjenom neke velike petljanije s opojnim drogama u koju bi bio umiješan nećak predsjednika republike, ili sam prijestolonasljednik!... Govorkalo se da izvjesni trustovi, preko svojih agenata, otkupljuju i uništavaju velike količine *Athana-*

tika, kako bi mu time podigli cijenu. Poturalo se u javnosti (no, ko zna, možda je to bio samo manevar spretnih demagoga!) da neke gospođice iz višeg društva u svojim terevenkama serviraju gostima *Athanatik-cocktail*, pa čak i to da skupocjeni lijek daju svojim omiljelim hrtovima. Jednom riječju, *Athanatik* je uključen u pojam komfora. Međutim, masa, onih kakvih uvijek i neiskorjenjivo „ima najviše“, veoma je teško dolazila do spasonosne ampulice... I eto, odjednom je pukla nejednakost dublja i veća od ma koje druge, nejednakosti kakvoj nije bilo ravne u povijesti čovječanstva: nejednakost pred smrću. Sad su se ljudima učinile trice nekadašnje razlike u društvenim i ekonomskim privilegijama, a milenijska borba za korucu kruha prosto sprdnja – borba s komarcem!... Kako li su naivni bili ekonomisti i sociolozi minulih vremena kad su mislili da su mase baš toliko zaljubljene u kruh! Ta, molim vas, što tako naročito, tako zamamljivo ima u kruhu? Neki narodi – naročito narodi iz takozvane *Kartofel-Gruppe*, pa i čitava bolja *Mitteleuropa* – kruha gotovo uopće ne troše. Gluposti! Nije ljudima bilo do kruha! Bilo im je do onoga do čega je uvijek i jedino čovjeku: do života. A kruh je bio samo jedno, prilično ubogo i primitivno, sredstvo da se taj život nekako održi. Možete dakle lako zamisliti njihovu angažiranost sad, kad se mnogo neposrednije radilo o tom životu!... A nejednakost u raspodjeli *Athanatika*, priznat ćete i sami, bila je nužna. Ko će pametan sporiti da na svijetu ima i takvih ljudi čije je djelo, pa prema tome i život, po čovječanstvo od nesravnjivo veće vrijednosti nego život običnog prosječnog čovjeka, nakon onih „kakvih ima najviše“? U prvom redu ta je prednost priznata šefovima država. U raznim zemljama ona se pravdala na različite nači-

ne, već prema specifičnim momentima, religioznim vjerovanjima, tradicijama, stepenu kulturnog razvitka. U nekim zaostalim izvanevropskim stranama gdje je kralj još sin Sunca, ta se prerogativa izvodila iz vladaočeva božanskog porijekla; u drugim, veoma razvijenim zemljama, naprotiv, u kojima je život šefa države potpuno etatiziran, ona se zasnivala na teoriji poglavarove „socijalne dužnosti življenja“. Tek, ovako ili onako, na temelju ove ili one državnopravne teorije, u svim je zemljama podjednako šefu države priznata ta prerogativa. Stvorena je pravna ustanova „Izuzeća od smrti“, takozvana *Todesenthebung*, kako su to tehničkim terminom nazvali njemački autori, koji su taj pravni pojam u tančine razradili i dali najvrednije radove na tom području. Za šefom države slijedio je niz velikodostojnika: predsjednici ministarskih savjeta, predsjednici predstavničkih tijela, predsjednici akademija i instituta, nosioci najviših odlikovanja s mačevima i lentom. Zatim ministri i državni podsekretari, redovni akademici, rektori i prorektori, predsjednik kasacije, predsjednik vrhovnog upravnog sudišta, predsjednik računskog dvora, predsjednik glavnog privrednog vijeća. Zatim, s nešto ograničenim *Enthebungom* koji se obnavljao od godine do godine, potpredsjednici kasacije, vrhovnog upravnog sudišta, računskog dvora i predsjednici apelacionih sudova, zemaljskih upravnih sudova, pokrajinskih privrednih vijeća, dekani i prodekani, šefovi katedri, intendant centralnih kazališta, predsjednik centralnog odbora crvenog krsta. U daljem redu dolazili su predsjednici pokrajinskih predstavničkih tijela, predsjednici okružnih sudova i okružni javni tužioc, rukovodioci samostalnih kazališta lutaka, glavni tajnici akademija, i tako dalje. I na koncu, čitav niz osoba ko-

jima je ta povlastica priznata specijalnim zakonima. Za vojna lica važile su posebne uredbe. Najveća je teškoća, kao što pogađate, bila u tome da se postavi neki pouzdan kriterij u toj neprimjetno klizećoj graduelnosti... Vi vrtite glavom! Ali sigurno ćete se složiti, u načelu, da se bar nekome morao udijeliti *Enthebung*. Bilo bi zaista apsurdno da jedan tako epohalan pronalazak ostane neiskorišten, samo zbog tekoća u postavljanju *de ce sacré* graničnog kriterija! Molim, pokušajte sami skicirati sumaran nacrt pravilnika o distribuciji! Zar nećete, ako nikome drugome, prednost na korištenje *Athanatika* priznati onima koji su ga pronašli? Inače bi se uistinu, na jednom višem, tragičnom planu, potvrdila stara ljudska istina da cipelar nosi najlošije cipele!...

– Malčice ste trivijalan u vašim metaforama, primijetio bih.

– Ne mari! Glavno je ideja... a čim ste priznali tu povlasticu makar kome, time ste sjeli na onu beskrajnu vrpcu graduelnosti... povlastica je, dakle, odmah priznata pronalazačima. (To jest, odmah poslije šefa države, koji je već od početka bio izvan svake diskusije.) A time je otvorena breša. Kroz tu brešu sad su nagrnuli zvani i nezvani. Svi su iznalazili makar kakav osnov da se dokopaju *Todesenthebunga* sa priloženom ampulicom. Vi ne možete pojmiti kakve su se svinjarije stale dešavati! A što sve čovjek nije kadar da učini za jednu takvu „doznavu na besmrtnost“? U prometu su se pojavili savršeni falsifikati *Todesenthebungschein-a* s besprijerodnim vodenim znakom, koje je bilo praktično nemoguće razlikovati od pravih. Javnost nije vjerovala da su ti falsifikati mogli nestati bez učešća državne markarnice. Razvio se gangsterizam neviđenih razmjera. Tacit tih vremena prosto nije smogao riječi da ožigoše

moralni pad svoje epohe. Bilo je, bilo je dabome, i akata požrtvovnosti, gesta zadivljujućeg altruizma, primjera izuzetne veličine duha! Jer, na svijetu, gospodine, postoji i dobro; jednako, i jednako neuništivo, kao i zlo. Tako, zabilježen je dirljiv slučaj dvoje ljubavnika. On se domogao jedne ampulice. Podijelili su je, iskapili je tačno popola. Rezultat: umrli su oboje. *Athanatik* je naime imao svoje djelovanje samo ako je uzet u strogo određenoj dozi. U nešto manjoj dozi bio je već potpuno neefikasan, ili je čak uzrokovao neugodnosti. Povraćanje, vrtoglavicu, urtikariju, pa i teže alergične smetnje. A katkad i samu smrt. Slučaj dvoje ljubavnika samo je dao maha cinicima i egoistima. Smijali su se: „Evo vam ga, vaša dobrotla!“ I pjevušili su tad pomodnu talijansku pjesmicu: *Esser buoni – che affare di gonzi!...* Bilo je, dakle, i svjetlijih primjera. Ali prevladavalo je ono drugo. Oko jedne ampule *Athanatika* plele su se nevjerovatne intrige, zapinjale zamke i smicalice, udešavale podvale, podmetale noge, raspaljivale kanibalske borbe. Padalo je po pet, po deset, po pedeset zdravih glava da bi se spasila jedna samrtnička. A ponajčešće, poslije tolike borbe, u zločinom plaćenju ampuli bila je najobičnija sterilizirana voda!...

– A zašto baš sterilizirana?

– E, zato! Da se ne bi slučajno desilo da pacijent, mjesto od raka, umre od infekcije! Jer, u internom saobraćaju među bolestima postoji *gentlemen's agreement*. Tu nema otimačine ni presizanja. Možda tek izuzetno, neka nova nevaspitana bolest koja još ne pozna pravila igre, zaleti se preko reda sa svojom viljuškom. Ali je odmah klopnu po nadlanici. Tu vlada savršeno poštovanje rezervacija. Tako, na primjer, ako neko ima

da umre od raka, sasvim je isključeno da mu, recimo, padne kap. Može da se ljubi u usta s kužnima (empistés), može da znojan skače naglavce u hladnu vodu šesnaest puta dnevno, on neće oboljeti od kuge, on neće dobiti upalu pluća!... Preduzimano je sve moguće da se osujeti šverc, da se suzbije špekulacija, da se stane na rep nepodopštinama. Zavedene su drakonske kazne. Čitavo naoružanje preorijentiralo se na zelenu uniformu: na pet hiljada zdravstveno-financijskih stražara dolazio je možda tek jedan artiljerac ili pješak. Financi su postali vodeći, omiljeni, elitni rod vojske. Zelena uniforma značila je za šiparice ono što je ranije bila plava avijatičarska, a još ranije husarske crvene hlače. Nezapamćenu popularnost postigao je šlager *Zeleni čovjek*, za koji je riječi napisao čuveni Bonifacije, široko poznat po svojim sveizražavajućim šestercima. Grmjelo je, tutnjalo, cvililo, piskutalo, cijukalo, pjevušilo i zvižduvalo na svim uglovima, sa svih prozora, iz svih gramofona i radio-aparata s orhestriona po sajamskim šatrama i s *banjo*-a po noćnim lokalima:

*... Za ampulicu, haj,
oh sve, baš sve ću dati:
nevinih grudi raj,
čednosti prve cvat!...*

Jer šverc ampulica najviše se širio putem dobro organizirane podzemne mreže ženske djece. Dočekivale su vas iza ugla djevojčice crnih zubi, od dvanaest, od deset, od osam godina, i odvlačile vas za rukav ružno namigujući. Povelile su veliku hajku na te pacove iz podzemlja. Opolikli bi kvart, spuštali policijske pse u vodove kanalizacije i istjerivali čitave čopore djevojčica koje su skvičale kao mali šakali. Neke su se bra-

nile da to čine radi iznurenih očeva na samrtničkoj postelji. Po gradovima u unutrašnjosti bilo je slučajeva da su ih na buljuke izvodili pred zidove i likvidirali mitraljezima. Ali sve to nije mnogo pomoglo. Jer su i financi i to ne samo obični financi, nego, nažalost, i financijski preglednici i kontrolori, pa čak i vrhovni šefovi financijske službe u rangu armijskih generala – postali krajnje nepouzdani i podmitljivi. Podmitljivost i ustanova bakšiša zauzeli su takve razmjere, da su imućniji bježali na Bliski istok, još nezahvaćen blagodatima novog pronalaska, e da bi odahnuli u moralno čišćem zraku. Svak, formalno svak bio je potkupljiv! I, što je najgore, ne potkupljiv novcem, ili ne jedino novcem, već poglavito samim ampulama. Izvedu djevojčicu crnih zubi pred kvartovskog komesara, a ona, čim iziđe pandur, samo podmigne i izvuče iz čarapice ampulicu. Ljudi smo! Što ćete, moj gospodine, kad su čak i državni poglavari, inače pozvani da budu primjer i uzor, abuzivno proširivali svoju ustavnu povlasticu! A da i ne govorimo o ostalim državnim funkcionerima. Službeni *Todensethebung* bio je strogo ličan. E, pa dobro! Oni su na taj svoj strogo lični, sa službenim položajem povezani *Todesenthebung* pokušavali da iskamče poneku ampulicu i za svoje najbliže. A u jednom slučaju, čak, i za ljubavnicu!... Vrhunac svega bio je kad se otkrilo da je sin predsjednika *Državnog savjeta za distribuciju i upotrebu Athanatika* (već od ranije poznat kao propalica i narkoman) prodao jednu ampulicu za novac. Iz čega se, logično, zaključilo da je posjedovao bar dvije ampulice. Jer je u ta dramatska vremena srušena stara naivna predrasuda pod kojom su stoljećima živjeli ljudi, da na listi ljudskih dobara novac zauzima prvo mjesto. Sad je jasno puklo: ne, na

prvom mjestu stoji život, a tek na drugom dolazi novac!... U isto vrijeme, očevi brojne familije, uzorni službenici osmog činovnog razreda, koji su nerijetko i nedjeljom poslije podne dolazili u ured da ažuriraju zaostalu poštu – i dalje su umirali uz samu utjehu rentgenskih zračenja i Cevitamina.

– Grozno! Već slutim da stvar neće izaći na dobro...